

ارزیابی کیفی ترجمه انگلیسی و فارسی ده حکمت نهج البلاغه بر اساس مدل هاوس

فاطمه تکلو* / مریم پڑهان**

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل تطبیقی سه ترجمه فارسی و انگلیسی از ده حکمت نهج البلاغه، از مدل ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس بهره گرفته است. در این مطالعه، ترجمه‌های شهیدی، دشتی و ترجمه انگلیسی Peak of Eloquence انتشارات Elmhurst بر اساس شش مؤلفه‌ی اصلی این مدل شامل نوع ترجمه، تحلیل معنایی، کاربردشناختی، متنی، تحلیل سیاقی و ارزیابی تعادل نقشی بررسی شدند. یافته‌ها نشان داد که ترجمه‌ها بیشتر در قالب ترجمه پنهان عمل کرده‌اند و در مواردی که ترجمه‌ها هم‌زمان به انتقال معنای دقیق، نقش کاربردی و تعادل فرهنگی-زبانی توجه کرده‌اند، از کیفیت بالاتری برخوردار بوده‌اند. همچنین مستندسازی دقیق برای هر حکمت، بر پایه شاخص‌های تحلیلی مدل هاوس انجام شده و نقاط قوت و ضعف هر ترجمه به صورت مقایسه‌ای گزارش شده است. این پژوهش نشان می‌دهد که به‌کارگیری رویکرد نظام‌مند می‌تواند تحلیل ترجمه‌های دینی و ادبی را از سطح قضاوت‌های کلی به سطوح دقیق‌تری از کیفیت انتقال زبان و فرهنگ ارتقا دهد.

واژگان کلیدی

مدل هاوس، کیفیت ترجمه، نهج البلاغه، تحلیل تطبیقی.

*. استادیار، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) f_takallou@pnu.ac.ir
**. دانش‌آموخته کارشناسی زبان و ادبیات عرب دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. tefl.ma.student@gmail.com

نهج البلاغه شامل خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های حضرت علی علیه السلام است که توسط سید ابوالحسن محمد بن حسین الطاهر المناقب مشهور به سید رضی رحمته الله در قرن چهارم هجری گردآوری شد. نهج البلاغه دارای ۴۸۰ حکمت بوده که همگی مشتمل بر پند، اندرز و موعظه است.

نهج البلاغه به زبان‌های گوناگون و برای فرهنگ‌های گوناگون ترجمه شده. بررسی این ترجمه‌ها می‌تواند به تطبیق بهتر این اثر با فرهنگ و زبان مخاطبان کمک کند و از ایجاد سوءتفاهم‌های احتمالی پیشگیری نماید. با بررسی ترجمه‌های گوناگون نهج البلاغه، می‌توان نسخه‌هایی را شناسایی کرد که بهترین و مؤثرترین راه‌ها را برای گسترش معارف اسلامی و آموزه‌های حضرت علی علیه السلام ارائه می‌دهند. این امر به گسترش و نفوذ بیشتر آموزه‌های اسلامی در جوامع گوناگون کمک می‌کند. بررسی و مقایسه ترجمه‌ها می‌تواند به کشف اشتباه‌ها و نقص‌های موجود در ترجمه‌های پیشین منجر شود. این اصلاحات باعث می‌شود که نسخه‌های دقیق‌تری از این کتاب ارزشمند در دسترس باشد.

حکمت‌های نهج البلاغه، بخش ویژه‌ای از این اثر بزرگ را تشکیل می‌دهند که شامل مجموعه‌ای از سخنان کوتاه و پرمغز امام علی علیه السلام هستند. این حکمت‌ها که در قالب کلمات قصار و جمله‌ها کوتاه بیان شده‌اند، نکته‌های عمیق اخلاقی، فلسفی و عملی را دربرمی‌گیرند که به زندگی روزمره انسان‌ها معنا و جهت می‌بخشند. در این حکمت‌ها، امام علی علیه السلام به مسائل مهمی مانند پرهیزگاری، عدالت، صبر، توکل به خدا، و رفتارهای نیکو اشاره کرده، و راهنمایی‌هایی نشان می‌دهد که هم‌چنان پس از قرن‌ها تازگی و کاربرد دارند. هر یک از این جمله‌های کوتاه، با زبانی ساده، اما پر معنا مخاطب را به اندیشیدن و ژرفانگری فرامی‌خواند و مسیری روشن برای رسیدن به خوش‌بختی و کمال انسانی ارائه می‌دهد. این حکمت‌ها نه تنها در میان مسلمانان، بلکه در میان همه انسان‌ها به عنوان منبعی از الهام و راهنمایی اخلاقی شناخته می‌شوند.

هدف این پژوهش، بررسی تطبیقی کیفیت ترجمه‌های فارسی (شهیدی و دشتی) و ترجمه انگلیسی انتشارات Elmhurst از حکمت‌های نهج البلاغه، بر اساس مدل جولیان هاوس است که تلاش دارد با تحلیل ده حکمت برگزیده، میزان موفقیت هر مترجم در انتقال معنا، کاربرد فرهنگی، و نقش ارتباطی را مشخص کرده و از این رهگذر، به درکی عمیق‌تر از تعامل زبان و فرهنگ در ترجمه متون دینی برسد.

ترجمه حکمت‌های نهج‌البلاغه به انگلیسی و فارسی یک چالش زبانی است که بسیاری از مترجمان به آن پرداخته‌اند. ترجمه انگلیسی آن Peak of Eloquence انتشارات Elmhurst و ترجمه دشتی (۱۳۷۹) و شهیدی (۱۳۶۸) از معروف‌ترین ترجمه‌های حکمت‌های نهج‌البلاغه به انگلیسی و فارسی هستند. نویسندگان این تحقیق به بررسی دقیق و موشکافانه ترجمه‌های این دو مترجم و ترجمه انگلیسی انتشارات Elmhurst می‌پردازد.

بررسی کیفیت ترجمه حکمت‌های نهج‌البلاغه بر اساس دیدگاه‌های زبان‌شناختی به معنای بررسی و تحلیل ویژگی‌های زبانی و متنی ترجمه است. این ارزیابی معمولاً بنا بر مواردی مانند دقت در انتقال معانی، وفاداری به متن اصلی، روانی و فنی بودن ترجمه، و استفاده بهینه از اصطلاحات و ساختارهای زبانی است. این نوع بررسی بیشتر به تحلیل علمی و موضوعی ترجمه متن می‌پردازد و معیارهای مشخصی برای ارزیابی و ارائه انتقادات نشان می‌دهد. اما ارزیابی اجتماعی برای کیفیت ترجمه به ارزشیابی از دیدگاه اجتماعی، فرهنگی و انسانی می‌پردازد. در این روش، نه تنها ویژگی‌های زبانی و متنی ترجمه، بلکه نیز تأثیرات اجتماعی و فرهنگی آن بر مخاطبان و کاربران هدف در نظر گرفته می‌شود. به عنوان مثال، این ارزیابی ممکن است این موارد را بررسی کند که آیا ترجمه به اندازه کافی قابل فهم و قابل ارتباط برای مخاطبان هدف است یا خیر؟ یا آیا ترجمه با فرهنگ و معیارهای جامعه مقصد سازگاری دارد یا خیر؟

ترجمه‌های گوناگون نهج‌البلاغه می‌تواند موضوعی جذاب و ارزشمند برای پژوهش‌های علمی و دانشگاهی بوده و به فهم بهتر تاریخچه این ترجمه‌های و تأثیر آن‌ها بر جوامع گوناگون و نقد و تحلیل آنها کمک کنند. بررسی ترجمه‌های گوناگون نهج‌البلاغه می‌تواند به گسترش زبان و ادبیات نیز کمک کند. این امر به‌ویژه برای زبان‌هایی که تازه به میدان ترجمه متون اسلامی وارد شده‌اند، اهمیت دارد و می‌تواند به غنای زبان و ادبیات آنها بیافزاید.

به طور خلاصه، بررسی کیفیت ترجمه بر پایه دیدگاه‌های زبان‌شناختی به تحلیل موضوعی و زبانی متن توجه دارد؛ درحالی‌که ارزیابی اجتماعی بیشتر به ارزیابی تأثیرگذاری‌های اجتماعی و فرهنگی ترجمه بر مخاطبان می‌پردازد. در پایان، تحقیق در مورد ترجمه‌های گوناگون نهج‌البلاغه نه تنها به فهم بهتر این اثر مهم اسلامی کمک می‌کند، بلکه به بهبودی کیفیت ترجمه‌ها و گسترش معارف اسلامی در جوامع گوناگون نیز می‌انجامد.

۲-۱- چارچوب نظری

مدل ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس یکی از بنیادی‌ترین و تأثیرگذارترین چارچوب‌های نظری در مطالعات ترجمه است. (House, 1977, 1997, 2015) این مدل بر پایه‌ی تلفیق دو رویکرد زبان‌شناسی نظام‌مند-کارکردی (Systemic Functional Linguistics) و نقش اجتماعی-فرهنگی زبان بنا شده است. هاوس ترجمه را «بازآفرینی عملکرد زبانی و ارتباطی متن مبدأ در زبان مقصد» تعریف می‌کند و بر اصل تطابق کارکردی (Functional Equivalence) به عنوان معیار اصلی کیفیت ترجمه تأکید دارد. (House, 1997, p. 31)

در این مدل، هر متن در سه بعد موقعیتی شامل field (موضوع و نوع فعالیت) tenor (نقش و رابطه میان گوینده و مخاطب)، و mode (شیوه و کانال ارتباطی) تحلیل می‌شود. (House, 1977, p. 39) این سه بعد از نظریه‌ی هالییدی (Halliday, 1978) اقتباس شده‌اند و اساس مقایسه‌ی بین‌زبانی در مدل هاوس را تشکیل می‌دهند. به باور هاوس، ترجمه موفق ترجمه‌ای است که نقش ارتباطی متن مبدأ را در زبان مقصد به شکلی معادل و قابل درک بازتولید کند.

هاوس دو نوع اصلی ترجمه را معرفی می‌کند:

۱. ترجمه آشکار (Overt Translation): در این نوع، متن مقصد به‌روشنی به عنوان ترجمه شناخته می‌شود و پیوند خود را با فرهنگ مبدأ حفظ می‌کند. این نوع ترجمه برای متونی چون آثار دینی، تاریخی و فرهنگی مناسب است که حفظ لایه‌های فرهنگی در آن ضروری است. (House, 2015, p. 65)

۲. ترجمه پنهان (Covert Translation): در این نوع، ترجمه به گونه‌ای نوشته می‌شود که گویی متن اصلی در زبان مقصد نوشته شده است؛ یعنی مخاطب نیازی به دانستن منبع زبانی ندارد. این نوع برای متون روزمره، خبری و آموزشی کاربرد بیشتری دارد. (House, 1997, p. 69)

هاوس (۲۰۰۱) تأکید می‌کند که در ترجمه، علاوه بر تطابق زبانی، فیلتر فرهنگی (Cultural Filter) باید به‌کار گرفته شود تا تفاوت‌های فرهنگی و هنجاری دو جامعه در فرآیند ترجمه تعدیل شوند. این فیلتر باعث می‌شود که پیام متن، با حفظ معنا و کارکرد، برای فرهنگ مقصد قابل پذیرش گردد. (House, 2001, p. 252)

بر این اساس، مدل هاوس شامل شش مؤلفه‌ی تحلیلی برای ارزیابی ترجمه است: (House, 2015)

۱. تعیین نوع ترجمه (آشکار یا پنهان)
۲. تحلیل معنایی (Semantic Analysis)
۳. تحلیل کاربردشناختی (Pragmatic Analysis)
۴. تحلیل متنی (Textual Analysis)
۵. تحلیل سیاقی (Contextual Analysis : Field, Tenor, Mode)
۶. ارزیابی تعادل نقشی (Functional Equivalence Assessment)

این مدل به ارزیاب امکان می‌دهد تا علاوه بر بررسی دقت زبانی، به تحلیل نقش‌های اجتماعی، ارتباطی و فرهنگی متن بپردازد. (Munday, 2016, p. 147) به عبارت دیگر، ارزیابی کیفیت ترجمه صرفاً سنجش درستی واژگان نیست، بلکه بررسی هماهنگی کارکردی دو متن در بافت فرهنگی-اجتماعی است.

در این پژوهش، چارچوب نظری جولیان هاوس مبنای تحلیل سه ترجمه‌ی فارسی و انگلیسی از ده حکمت نهج البلاغه قرار گرفته است. بر پایه‌ی مؤلفه‌های شش‌گانه‌ی مدل، ترجمه‌های شهیدی، دشتی و Peak of Eloquence از نظر میزان حفظ معنا، نقش اجتماعی و کارکرد ارتباطی بررسی شده‌اند. این چارچوب با اتکا به منابع اصلی هاوس و مطالعات مکمل، زمینه‌ی تحلیل تطبیقی و نظام‌مند ترجمه‌های دینی را فراهم می‌کند.

نمونه ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس (۲۰۰۱م) با عنوان "ارزیابی کیفیت ترجمه: توصیف زبانی در برابر ارزیابی اجتماعی" ویژگی‌های منحصر به فردی دارد که آن را از دیگر الگوهای ارزیابی کیفیت ترجمه متمایز می‌کند. مدل هاوس نه تنها به جنبه‌های زبانی و ساختاری ترجمه توجه می‌کند، بلکه به ارزیابی اجتماعی و کاربردی متن نیز می‌پردازد. این تلفیق و ترکیب دوگانه به ارزیابی جامع‌تری از کیفیت ترجمه منجر می‌شود که تحلیل دقیق زبان‌شناختی و همچنین بررسی کاربردی متن در محیط‌های گوناگون اجتماعی را در بر می‌گیرد.

این مدل از رویکردی توصیفی و نظام‌مند برای تحلیل ترجمه استفاده می‌کند. هاوس یک چارچوب نظری دقیق ارائه می‌دهد که شامل مقایسه‌های بین زبانی و بررسی عوامل فرهنگی و متنی است. این رویکرد به تحلیل‌های عمیق‌تر و دقیق‌تری از ترجمه‌ها منجر می‌شود. یکی از اصول کلیدی

مدل هاوس این است که ترجمه باید عملکرد متن اصلی را در زبان مقصد حفظ کند. این مدل به مترجمان و ارزیابان کمک می‌کند تا بررسی کنند که آیا ترجمه توانسته است پیام و کارکرد اصلی متن زبان مبدأ را به درستی انتقال دهد یا خیر؟

هاوس از مفهوم تطابق استفاده می‌کند که به بررسی میزان انطباق متن ترجمه‌شده با متن اصلی می‌پردازد. این رویکرد به ارزیابی دقیق‌تر و علمی‌تر کیفیت ترجمه کمک کرده، و از تحلیل‌های سطحی جلوگیری می‌کند. مدل هاوس به طور ویژه به اهمیت تفاوت‌های فرهنگی و موقعیتی میان زبان‌های مبدأ و مقصد می‌پردازد. این توجه به عوامل فرهنگی و موقعیتی کمک می‌کند تا ترجمه‌ها به شکلی بازآفرینی شوند که در محیط فرهنگی و اجتماعی زبان مقصد کارکرد مناسبی داشته باشند. این مدل به جای صرفاً تمرکز بر پیدا کردن خطاها، به تحلیل انتقادی و ساختاری ترجمه می‌پردازد. این رویکرد به فهم بهتر نقاط قوت و ضعف ترجمه‌ها کمک می‌کند و به بهبود مستمر فرایند ترجمه می‌انجامد.

به طور کلی، مدل جولیان هاوس با ارائه یک چارچوب جامع و چندبعدی برای ارزیابی کیفیت ترجمه، به ارزیابان و مترجمان امکان می‌دهد تا تحلیل‌های دقیق‌تری انجام دهند. این الگو با توجه به جنبه‌های زبانی، فرهنگی و اجتماعی، یک ابزار قدرتمند برای ارزیابی و بهبود کیفیت ترجمه‌هاست. بنابراین با توجه به موارد گفته‌شده، پرسش‌های زیر مطرح می‌شود:

- (أ) آیا ساختار دستوری، اجتماعی و فرهنگی زبان مقصد به خوبی رعایت شده است؟
 (ب) آیا ترجمه‌ها معنای اصلی و دقیق حکمت‌های نهج البلاغه را به خوبی معادل‌سازی کرده‌اند؟
 (ج) آیا ساختار ادبی زبان مبدأ با توجه به معیاری ترجمه‌شناسی به زبان مقصد منتقل می‌شود؟

۲ - پیشینه پژوهش

نهج البلاغه، مجموعه‌ای از خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های حضرت علی علیه السلام است که به دلیل محتوای غنی و بلاغت بی‌نظیرش، همواره مورد توجه مترجمان و محققان قرار داشته است. در اینجا، به برخی از مهم‌ترین جنبه‌های پیشینه ادبی ترجمه نهج البلاغه اشاره می‌کنیم:

نخستین تلاش‌ها برای ترجمه نهج البلاغه به زبان فارسی به دوره‌های نخستین اسلامی برمی‌گردد. این ترجمه‌ها معمولاً توسط روحانیون انجام می‌شد که هدف اصلی آنها انتقال مفاهیم دینی و اخلاقی به جامعه فارسی‌زبان بود (سبحانی تبریزی، ۱۳۸۰: ۴۵). در قرون بعدی، مترجمان

برجسته‌ای به ترجمه نهج البلاغه پرداختند. این ترجمه‌ها به دلیل دقت علمی و توجه به جنبه‌های بلاغی و ادبی متن، هم‌چنان از منابع اصلی مورد استفاده محققان و علاقه‌مندان به شمار می‌روند. از میان ترجمه‌های فارسی می‌توان به ترجمه فیض الاسلام، عبدالمحمد آیتی، محمدتقی جعفری، جعفر شهیدی، محمد دشتی و محمدمهدی فولادوند، و از میان ترجمه‌های انگلیسی به ترجمه طاهره صفارزاده اشاره کرد (رشاد، ۱۳۸۳: ۱۶).

در دهه‌های اخیر، با افزایش نیاز به دسترسی به متون اسلامی برای عموم مردم، ترجمه‌های مدرن‌تری از نهج البلاغه ارائه شده‌اند. این ترجمه‌ها غالباً با زبان ساده‌تر و روان‌تری نوشته شده‌اند تا مخاطبان غیرمتخصص نیز بتوانند از آنها بهره‌مند شوند. ترجمه‌های نهج البلاغه نقش مهمی در گسترش معارف اسلامی در میان جوامع غیرعربی زبان داشته‌اند. این ترجمه‌ها به افراد امکان می‌دهند تا به معانی عمیق و ارزشمند کلمات حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَام دسترسی پیدا کنند.

برخی از تحقیقات به تحلیل زبانی و بلاغی ترجمه‌های نهج البلاغه پرداخته‌اند. این تحقیقات سعی دارند تا نحوه انتقال زیبایی‌های بلاغی و ادبی متن اصلی به زبان مقصد را بررسی کنند و ترجمه‌های برتر را شناسایی کنند (جعفری، ۱۳۹۳: ۴۶). مدل‌های گوناگونی برای ارزیابی کیفیت ترجمه‌های نهج البلاغه به کار گرفته شده‌اند. الگوی جولیان هاوس یکی از این مدل‌هاست که به ارزیابی جامع و نظام‌مند ترجمه‌ها از دو دیدگاه زبانی و اجتماعی می‌پردازد (حسینی، ۱۳۹۴: ۲۳). برخی از محققان به ترجمه‌های مقایسه‌ای پرداخته‌اند که در آنها چندین ترجمه از نهج البلاغه با یکدیگر مقایسه و تحلیل می‌شوند. این مطالعات به شناسایی نقاط قوت و ضعف هر ترجمه، و ارائه پیشنهاداتی برای بهبود کیفیت ترجمه‌ها کمک کرده‌اند (گلشنی و احمدوند، ۱۳۹۶: ۱۱۸). پیشینه ادبی تحقیق در مورد ترجمه نهج البلاغه نشان می‌دهد این حوزه همواره با چالش‌های گوناگونی همراه بوده است؛ از جمله می‌توان به امانت‌داری در ترجمه، انتقال درست مفاهیم و زیبایی‌های بلاغی متن اصلی، و پاسخگویی به نیازهای گوناگون مخاطبان اشاره نمود. با این حال، تلاش‌های پیوسته مترجمان و محققان باعث شده است که ترجمه‌های متنوع و باکیفیتی از نهج البلاغه در دسترس قرار گیرد که هر یک از آنها به نوبه خود به گسترش فهم و ترویج معارف اسلامی کمک کرده‌اند.

این مقاله با استفاده از روش تحلیل توصیفی بر اساس مدل هاوس به ارزیابی دقیق ترجمه‌های جعفر شهیدی و محمد دشتی و ترجمه انگلیسی آن Peak of Eloquence از حکمت‌های نهج البلاغه می‌پردازد. مدل هاوس با در نظر گرفتن جنبه‌های زبانی، فرهنگی و اجتماعی، یک رویکرد جامع برای ارزیابی کیفیت ترجمه‌ها ارائه می‌دهد. تفاوت این مقاله با سایر تحقیقات، تمرکز بر تحلیل مقایسه‌ای دقیق میان ترجمه‌های انگلیسی و فارسی است که با بررسی ویژگی‌های خاص هر ترجمه، نقاط قوت و ضعف آنها شناسایی شده و بهبودهایی برای ارتقای کیفیت ترجمه‌ها پیشنهاد می‌شود. این پژوهش برای نخستین بار، تطبیق میان ترجمه‌های فارسی و انگلیسی را به طور همزمان مورد بررسی قرار داده و با استفاده از معیارهای دقیق مدل هاوس، به ارزیابی جامع‌تری دست یافته است. اهمیت این مقاله در شناسایی ترجمه‌های مؤثرتر و ارائه راهکارهای عملی برای بهبود کیفیت ترجمه‌های نهج البلاغه است که می‌تواند به گسترش معارف اسلامی در میان مخاطبان مختلف کمک کند.

۳- روش تحقیق مبتنی بر مدل جولیان هاوس

این پژوهش از الگوی ارزیابی کیفیت ترجمه جولیان هاوس (House, 1977, 1997, 2015) به عنوان چارچوب روش‌شناختی اصلی بهره گرفته است. مدل هاوس، یکی از معتبرترین روش‌های تحلیلی در حوزه‌ی ارزیابی ترجمه است که از دو منبع نظری تغذیه می‌کند:

- ۱ (زبان‌شناسی نظام‌مند-کارکردی هالیدی) (Systemic Functional Linguistics)
- ۲ (رویکرد ارتباطی-فرهنگی به ترجمه Translation as Cross-cultural Communication) (Halliday, 1978; House, 2015).

هدف این روش، تحلیل ترجمه بر اساس تطابق کارکردی (functional equivalence) میان متن مبدأ و مقصد است. در این چارچوب، ترجمه زمانی موفق تلقی می‌شود که بتواند نقش ارتباطی، معنایی و فرهنگی متن اصلی را در زبان مقصد بازآفرینی کند. (House, 1997, p. 31)

در این پژوهش، فرایند تحلیل بر مبنای شش مرحله‌ی پیشنهادی هاوس انجام گرفته است (House, 2015, pp. 65-70):

۱. تعیین نوع ترجمه (آشکار یا پنهان):

بر اساس تمایز هاوس، ترجمه‌ها از نظر میزان حفظ عناصر فرهنگی زبان مبدأ و میزان بومی‌سازی در زبان مقصد تحلیل شدند. (House, 1997) در ترجمه‌های آشکار، نشانه‌های

فرهنگی متن اصلی حفظ می‌شود؛ در حالی که در ترجمه‌های پنهان، متن برای مخاطب مقصد بازنویسی می‌گردد.

۲. تحلیل متن مبدأ و مقصد در سه بُعد زبانی و معنایی:

- تحلیل معنایی: (Semantic Analysis) شامل بررسی معادل‌سازی واژگان کلیدی و عبارات معنایی، بر اساس بافت جمله و قصد گوینده. (House, 1977; Baker, 2011)
 - تحلیل کاربردشناختی: (Pragmatic Analysis) شامل بررسی نقش اجتماعی و ارتباطی جمله‌ها در بافت موقعیتی. (Leech, 1983; House, 2015)
 - تحلیل متنی: (Textual Analysis) بررسی انسجام، انسجام ارجاعی، پیوستگی معنایی و ساختار جمله‌ها در دو زبان. (Halliday & Hasan, 1976)
۳. تحلیل سیاقی: (Contextual Analysis)
- در این مرحله، سه مؤلفه‌ی موقعیتی field، tenor و mode تحلیل می‌شوند تا نقش اجتماعی گوینده، مخاطب و شرایط فرهنگی در انتقال معنا بررسی شود. (House, 2001; Halliday, 1978).

۴. ارزیابی تعادل نقشی: (Functional Equivalence Assessment)

- در این مرحله، میزان هماهنگی میان نقش معنایی، کاربردی و فرهنگی در متن مقصد نسبت به متن اصلی تعیین می‌شود. (House, 2015, p. 69) این ارزیابی نشان می‌دهد که ترجمه تا چه اندازه توانسته نقش ارتباطی و هدایتی متن اصلی را حفظ کند.
۵. ارائه بازخورد و مستندسازی تحلیلی:
- داده‌های حاصل از مراحل فوق در جداول مقایسه‌ای تنظیم و نقاط قوت و ضعف هر ترجمه از نظر تطابق فرهنگی، دقت معنایی و انسجام متنی مستند شد. (Munday, 2016)
۶. تفسیر و گزارش نتایج:

یافته‌های تحلیلی در بخش «تحلیل داده‌ها» به صورت نظام‌مند گزارش شده‌اند تا بتوان نتیجه گرفت کدام ترجمه‌ها بیشترین میزان تطابق کارکردی را با متن اصلی دارند. در مجموع، روش پژوهش حاضر رویکردی توصیفی-تحلیلی دارد و مبتنی بر تحلیل کیفی داده‌هاست. بهره‌گیری از مدل هاوس، امکان بررسی چندلایه‌ی ترجمه‌ها را فراهم می‌کند؛ به گونه‌ای که هم دقت زبانی و هم کارکرد فرهنگی و اجتماعی ترجمه‌ها مورد سنجش قرار گیرد. (House, 2015; Munday, 2016)

این ترکیب نظری و کاربردی باعث می‌شود ارزیابی ترجمه از سطح قضاوت‌های کلی فراتر رفته و به تحلیل علمی و مستدل تبدیل شود.

۳-۱- انتخاب نمونه

ده حکمت منتخب از نهج البلاغه که دارای مضمون‌های متنوع و پیچیدگی‌های زبانی گوناگون هستند، برگزیده شدند. این گزینش‌ها نمونه‌ای از حکمت‌های نهج البلاغه بوده که موضوعات گوناگونی مانند اخلاق، فلسفه، دین و زندگی اجتماعی را دربرمی‌گیرد.

۳-۲- ابزارها و منابع مورد استفاده

استفاده از منابع مرجع علمی معتبر برای بررسی واژگان و اصطلاحات، و همچنین منابع تاریخی و فرهنگی برای تحلیل دقیق‌تر؛ دسترسی به نسخه‌های اصلی نهج البلاغه و ترجمه‌های جعفر شهیدی و محمد دشتی، و ترجمه معتبر انگلیسی Peak of Eloquence انتشارات Elmhurst. با استفاده از مطالعات و مقالاتی که پیش از این در زمینه ترجمه نهج البلاغه انجام شده‌اند. با استفاده بهینه از روش‌شناسی، می‌توان تحلیل جامعی از کیفیت و ویژگی‌های ترجمه‌های جعفر شهیدی و محمد دشتی و Peak of Eloquence انتشارات Elmhurst از ده حکمت برگزیده نهج البلاغه به زبان‌های فارسی و انگلیسی به دست آورد و نقاط قوت و ضعف هر یک را شناسایی نمود.

۴- تحلیل داده‌ها

ترجمه انگلیسی نهج البلاغه و ترجمه‌های جعفر شهیدی و محمد دشتی هر یک دارای منطقی خاص و ویژگی‌های منحصر به فردی هستند که به دلایل گوناگونی مورد توجه قرار گرفته‌اند. در زیر به بررسی منطقی و ویژگی‌های ترجمه فارسی و انگلیسی پرداخته می‌شود:

۴-۱- أمير المؤمنين عليه السلام: كُنْ فِي الْفِتْنَةِ كَابْنِ اللَّبُونِ لَا ظَهْرٌ فِيكَ كَبَّ وَلَا ضَرْعٌ فِيْخَلْبٍ (۱)

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: During civil disturbance like an adolescent camel who has neither a back strong for riding nor udders for milking.

شهیدی: (فرمود): هنگام فتنه چون شتر دوساله باش! نه پشتی تا سوارش شوند و نه پستانی تا شیرش دوشند چنان زی که در تو طمع نبندند.

دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: در فتنه‌ها، چونان شتر دوساله باش، نه پشتی دارد که سواری دهد، و نه پستانی تا او را بدوشند.

الف) نوع ترجمه: ترجمه شهیدی و دشتی گرایش به ترجمه پنهان دارند؛ چرا که تلاش شده ساختار زبان مقصد رعایت شود و نشانه‌های فرهنگی عربی کم‌رنگ گردد. ترجمه انگلیسی نیز پنهان است؛ اما در حفظ تصویر استعاری جمله عربی موفق عمل کرده است.

ب) تحلیل معنایی: در هر سه ترجمه مفهوم «عدم بهره‌برداری از شخص در زمان فتنه» به‌درستی منتقل شده است. معادل‌سازی واژگانی چون «ابن اللبون»، «فتنه»، «ظهر»، و «ضرع» با معادل‌هایی چون adolescent camel، شتر دوساله، پشتی، و پستانی قابل قبول و دقیق هستند.

پ) تحلیل کاربردشناختی: حکمت امام علی علیه السلام در موقعیت بحران اجتماعی صادر شده است. ترجمه شهیدی با افزودن «چنان‌زی که در تو طمع نبندند» به نقش کنشی جمله افزوده است. ترجمه دشتی این نقش را با ایجاز حفظ کرده، اما ترجمه انگلیسی نقش هشدار را به‌خوبی نشان می‌دهد.

ت) تحلیل متنی: انسجام ساختاری در هر سه ترجمه رعایت شده است. ترجمه انگلیسی با جملات ساده، ساختاری طبیعی برای مخاطب انگلیسی‌زبان فراهم کرده و ترجمه شهیدی نیز از نظر نحوی قابل قبول است.

ث) تحلیل سیاقی: گوینده امام علی علیه السلام، مخاطب مسلمانان در زمان فتنه است. ترجمه‌ها به‌خوبی موفق شده‌اند این بافت را درون‌متنی القا کنند. البته ترجمه انگلیسی نیاز به پیش‌زمینه تاریخی بیشتری دارد.

ج) تعادل نقشی: هر سه ترجمه توانسته‌اند پیام اخلاقی و هشدار اجتماعی متن را منتقل کنند. ترجمه شهیدی با استفاده از لحن ادبی و دشتی با ایجاز و سادگی، نقش بیانی را حفظ کرده‌اند. ترجمه انگلیسی نیز با بازسازی تصویر تمثیلی، نقش ارتباطی متن را در فرهنگ مقصد بازآفرینی کرده است. نتیجه‌گیری:

ترجمه شهیدی در انتقال معنای فرهنگی و حفظ زیبایی ادبی موفق‌تر است. ترجمه دشتی برای مخاطب عام فارسی‌زبان مناسب‌تر است. ترجمه انگلیسی با رعایت ساختار طبیعی انگلیسی، مخاطب

خارجی را بهتر جذب می‌کند. پیشنهاد می‌شود در ترجمه انگلیسی، زمینه‌سازی سیاقی افزوده شود تا درک جمله استعاری تسهیل گردد.

۴ - ۲ - أمير المؤمنين عليه السلام: دَوَاءُ النَّفْسِ الصَّدَقَةُ، وَعَمَلُ النَّاسِ فِي دُنْيَاهُمْ مَعْرُوضٌ عَلَيْهِمْ فِي آخِرَتِهِمْ (۷).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: Charity is an effective cure, and the actions of people in their present life will be before their eyes in the next.

شهیدی: (و فرمود): صدقه دارویی است درمان‌بخش و کردار بندگان در دنیای آنان پیش دیده‌هایشان بود در آخرت ایشان هر چه را در این جهان کنند، در آن جهان بینند. دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: صدقه‌دادن دارویی ثمربخش است، و کردار بندگان در دنیا، فردا در پیش روی آنان جلوه‌گر است.

الف) نوع ترجمه: ترجمه شهیدی و دشتی هر دو از نوع ترجمه پنهان هستند. ترجمه انگلیسی نیز گرایش پنهان دارد اما در افزودن توضیح ضمنی دینی با آوردن عبارت [to Allah] رویکردی توضیحی اتخاذ کرده است.

ب) تحلیل معنایی: واژه‌های «دواء»، «النفس»، «الصدقة» و «معروض» در هر سه ترجمه به‌درستی معادل‌سازی شده‌اند. ترجمه شهیدی کمی با ساختار نحوی زبان مبدأ فاصله گرفته است و ترجمه دشتی در رساندن معنای «نمایان شدن اعمال» دقیق‌تر عمل کرده است.

پ) تحلیل کاربردشناختی: در این حکمت، امام علی عليه السلام با مخاطب عام سخن می‌گوید. هدف ایجاد انگیزه برای انفاق و باور به معاد است. هر سه ترجمه پیام را منتقل کرده‌اند اما ترجمه دشتی در نشان دادن بُعد اخروی پیام ("فردا در پیش روی آنان جلوه‌گر است") دقیق‌تر است.

ت) تحلیل متنی: ترجمه انگلیسی از ساختاری منسجم بهره می‌برد. ترجمه شهیدی گاه دچار پیچیدگی نحوی شده است. ترجمه دشتی با سادگی جمله‌ها روان‌تر است.

ث) تحلیل سیاقی: گوینده امام علی عليه السلام و مخاطب مؤمنان هستند. حکمت در بافت توصیه‌ای و اخلاقی بیان شده و هر سه ترجمه این سیاق را منتقل کرده‌اند. ترجمه انگلیسی با افزودن

«effective cure» برای charity نقش هدایتی جمله را بیشتر برجسته می‌کند.

ج) تعادل نقشی : در هر سه ترجمه کارکرد اخلاقی و توصیه‌ای متن حفظ شده است. ترجمه دشتی در انتقال مستقیم پیام بهتر عمل کرده و ترجمه انگلیسی با ساده‌سازی، نقش راهنمایی‌کننده متن را به زبان مقصد منتقل کرده است.

نتیجه‌گیری :

ترجمه دشتی از نظر دقت معنایی و کاربردشناختی نسبت به دو ترجمه دیگر برتری نسبی دارد. ترجمه انگلیسی برای مخاطب غربی قابل فهم و روان است ولی نیاز به بازبینی در ترجمه-faith loaded concepts دارد. ترجمه شهیدی با وجود ساختار نحوی پیچیده، همچنان از لحاظ معنا وفادار باقی مانده است.

٤ — ٣ — أمير المؤمنين عليه السلام: عَجَبًا لَابْنِ آدَمَ! يَنْظُرُ بِشَحْمٍ، وَيَتَكَلَّمُ بِلَحْمٍ، وَيَسْمَعُ بِعَظْمٍ، وَيَتَنَفَّسُ مِنْ حَرَمٍ (٨).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: How wonderful is man: He speaks with fat, talks with a piece of flesh, hears with a bone and breathes through a hole!

شهیدی: (و فرمود): از این آدمی شگفتی گیرید: با پیه می‌نگرد و با گوشت سخن می‌گوید: و باستخوان می‌شنود، و از شکافی دم برمی‌آورد.

دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: از ویژگی‌های انسان در شگفت مانید که با پاره‌ای "پی" می‌نگرد و با "گوشت" سخن می‌گوید، و با "استخوان" می‌شنود، و از "شکافی" نفس می‌کشد.

الف) نوع ترجمه : هر سه ترجمه (شهیدی، دشتی، انگلیسی) پنهان هستند و از بیان مستقیم استعاره‌های فیزیولوژیک با زبان مقصد بهره گرفته‌اند.

ب) تحلیل معنایی : واژگان کلیدی مانند «شحم»، «لحم»، «عظم»، «حرم» به خوبی با «پیه»، «گوشت»، «استخوان» و «سوراخ» در فارسی، و «fat»، «flesh»، «bone»، «hole» در انگلیسی معادل‌سازی شده‌اند. این معادل‌ها مفهوم اصلی شگفتی در خلقت انسان را منتقل می‌کنند.

پ) تحلیل کاربردشناختی : هدف امام علی عليه السلام ایجاد حس تأمل در پدیده خلقت انسان است.

ترجمه‌ها لحن تعجب و فلسفی متن را منتقل می‌کنند. دشتی با توضیح «از ویژگی‌های انسان در شگفت‌مانید...» نقش کنشی را تقویت کرده است.

(ت) تحلیل متنی: ساختار چهارپاره جمله حفظ شده است. انسجام معنایی و نحوی در همه ترجمه‌ها رعایت شده است.

(ث) تحلیل سیاقی: سیاق تعلیمی و فلسفی است. ترجمه‌ها مخاطب را به تأمل در نظام آفرینش فرامی‌خوانند. سیاق مذهبی به‌طور ضمنی حضور دارد.

(ج) تعادل نقشی: در هر سه ترجمه، نقش تأمل برانگیز و فلسفی متن اصلی حفظ شده است. ترجمه دشتی در انتقال حس شگفتی موفق‌تر است.
نتیجه‌گیری:

ترجمه دشتی به دلیل روانی و توضیح ضمنی مناسب‌تر است. ترجمه شهیدی سبک ادبی دارد. ترجمه انگلیسی مفهومی است اما اندکی نیاز به توضیح زمینه‌ای دارد.

۴-۴- امیر المؤمنین عليه السلام: خَالِطُوا النَّاسَ مُخَالَطَةً إِنْ مِتُّم مَعَهَا بَكَوْا عَلَيْكُمْ، وَإِنْ عِشْتُمْ حَنَّوْا إِلَيْكُمْ (۱۰).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: Deal with people in such a manner that if you die, they should weep for you, and if you live they should long for you.

شهیدی: (و فرمود): با مردم چنان بیامیزید که اگر مردید بر شما بگریند، و اگر زنده ماندید بر شما مهربانی ورزند.

دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: با مردم آن‌گونه معاشرت کنید که اگر مردید بر شما اشک ریزند، و اگر زنده ماندید، با اشتیاق سوی شما آیند.

(الف) نوع ترجمه: هر سه ترجمه (شهیدی، دشتی، انگلیسی) پنهان هستند. ساختار جمله را با زبان مقصد هماهنگ کرده‌اند.

(ب) تحلیل معنایی: واژگان «خالطوا»، «بکوا»، «حنوا» با معادل‌های «بیامیزید»، «گریستن»، «مهربانی ورزیدن» یا «long for» به‌درستی منتقل شده‌اند.

پ) تحلیل کاربردشناختی: کارکرد این حکمت توصیه‌ای و اخلاقی است؛ توصیه به معاشرت نیکو با مردم. ترجمه‌ها این پیام را به‌خوبی منتقل کرده‌اند. دشتی با لحن احساسی‌تر نقش اجتماعی را تقویت کرده است.

ت) تحلیل متنی: ساختار دوشرطی و متوازن جمله در ترجمه‌ها حفظ شده است.

ث) تحلیل سیاقی: بافت اجتماعی-اخلاقی با تأکید بر رابطه با مردم است. ترجمه‌ها به‌خوبی این سیاق را منتقل کرده‌اند.

ج) تعادل نقشی: ترجمه‌ها پیام روابط انسانی مثبت را به زبان مقصد منتقل کرده‌اند. دشتی با کاربرد اصطلاحاتی چون «اشک ریزند» و «اشتیاق» حس برانگیزتر است.
 نتیجه‌گیری:

ترجمه دشتی احساسی‌تر و قابل‌فهم‌تر است. ترجمه شهیدی ادبی‌تر. ترجمه انگلیسی روشن و طبیعی است.

۴ - ۵ - أمير المؤمنين عليه السلام: إِذَا قَدَرْتَ عَلَىٰ عَدُوِّكَ فَاجْعَلِ الْعَفْوَ عَنْهُ شُكْرًا لِلْقُدْرَةِ عَلَيْهِ (۱۱).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: When you gain power over yours adversary, pardon him as yours way of expressing thanks [to Allah] for being able to overpower him.

شهیدی: (و فرمود): اگر بر دشمن دست یافتی بخشیدن او را سپاس دست‌یافتن بر وی ساز. دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: اگر بر دشمن دست یافتی، بخشیدن او را، شکرانه پیروزی قرار ده. الف) نوع ترجمه: هر سه ترجمه پنهان هستند و به‌جای ترجمه تحت‌اللفظی، ساختار مناسب مقصد را ارائه داده‌اند.

ب) تحلیل معنایی: واژه‌های «قدرت»، «عدو»، «عفو» و «شکر» به‌درستی با «توانستن»، «دشمن»، «بخشایش» و «سپاسگزاری» معادل‌سازی شده‌اند. ترجمه انگلیسی با «as a way to show gratitude to God» رویکرد معنوی را تقویت کرده است.

پ) تحلیل کاربردشناختی: جمله توصیه‌ای و تربیتی است و بر اخلاق قدرت تأکید دارد. ترجمه دشتی با لحن دستوری پیام را برجسته می‌کند.

ت) تحلیل متنی: ساختار شرطی جمله و ارتباط علت و معلولی در ترجمه‌ها حفظ شده است.
 ث) تحلیل سیاقی: بافت سیاسی-اخلاقی دارد. ترجمه‌ها زمینه را منتقل کرده‌اند.
 ج) تعادل نقشی: مفهوم کنترل قدرت از طریق اخلاق در هر سه ترجمه منتقل شده است.
 نتیجه‌گیری: ترجمه دشتی صریح‌تر و مستقیم‌تر است. ترجمه شهیدی رسمی‌تر. ترجمه انگلیسی مفهومی و معنوی است.

۴ — ۶ — أمير المؤمنين عليه السلام: *أَعَجَزُ النَّاسِ مَنْ عَجَزَ عَنِ الْإِخْوَانِ، وَأَعَجَزَ مِنْهُ مَنْ ضَبَعَ مَنْ ظَفَرَ بِهِ مِنْهُمْ* (۱۲).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: The most helpless of all men is whoever cannot find a new brothers during his life, but still more helpless is whoever finds such a brother but loses him.

شهیدی: (و فرمود): ناتوان‌ترین مردم کسی است که نیروی به‌دست آوردن دوستان ندارد، و ناتوان‌تر از او کسی بود که دوستی به دست آرد و او را ضایع گذارد.
 دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: ناتوان‌ترین مردم کسی است که در دوست‌یابی ناتوان است، و از او ناتوان‌تر آن است که دوستان خود را از دست بدهد.

الف) نوع ترجمه: هر سه ترجمه (شهیدی، دشتی، انگلیسی) از نوع پنهان هستند. همگی تلاش کرده‌اند ساختار نحوی و واژگانی را با زبان مقصد هماهنگ سازند و معنای اخلاقی-اجتماعی جمله را بدون ارجاع مستقیم به سبک عربی منتقل کنند.

ب) تحلیل معنایی: واژگان کلیدی مانند «أَعَجَزَ»، «اَلْإِخْوَانِ»، «ضَبَعَ» و «ظَفَرَ» به‌درستی با معادل‌هایی چون «ناتوان»، «دوست‌یابی»، «ضایع کردن» و «به دست آوردن» در فارسی، و در انگلیسی با «loses»، «find brothers»، «helpless» و «finds» معادل‌سازی شده‌اند. ترجمه شهیدی کمی رسمی‌تر است، درحالی‌که ترجمه دشتی معنای واژگان را دقیق‌تر و ساده‌تر منتقل می‌کند.

پ) تحلیل کاربردشناختی: این جمله در بافت اجتماعی و اخلاقی برای تأکید بر اهمیت حفظ روابط انسانی صادر شده است. هدف آن تشویق به برقراری و حفظ دوستی است.

ترجمه دشتی با زبان ساده‌تر و ساختار گفتاری‌تر پیام را برای مخاطب فارسی‌زبان روشن‌تر می‌سازد. (ت) تحلیل متنی: ترجمه‌ها به‌درستی تقارن مفهومی و تکرار ساختار جمله را حفظ کرده‌اند. جمله اول درباره ناتوانی در ایجاد رابطه، و جمله دوم درباره ناتوانی در حفظ آن است. ترجمه انگلیسی نیز این ساختار دوتایی (parallelism) را به‌خوبی منتقل کرده است. (ث) تحلیل سیاقی: گوینده امام علی علیه السلام، و مخاطب مسلمانان یا انسان‌های خردمند جامعه هستند. فضای این حکمت اخلاقی، اجتماعی و توصیه‌ای است. ترجمه‌ها به‌ویژه در نسخه دشتی این سیاق را روشن‌تر منتقل کرده‌اند. ترجمه انگلیسی نیز برای مخاطب غیرمسلمان قابل فهم است. (ج) تعادل نقشی: در هر سه ترجمه، نقش اخلاقی و هدایتی متن حفظ شده است. مفهوم «ناتوانی واقعی در روابط اجتماعی» در ترجمه‌ها منتقل شده است. ترجمه دشتی توانسته با زبانی ساده‌تر، تأثیر عاطفی جمله را تقویت کند. نتیجه‌گیری:

ترجمه دشتی از نظر روانی و دقت کاربردی نسبت به دو ترجمه دیگر برجسته‌تر است. ترجمه شهیدی با لحن ادبی و سنگین‌تر برای مخاطب خاص مناسب‌تر است. ترجمه انگلیسی نیز از لحاظ ساختار و انتقال معنای ضمنی، موفق است و با زبان مقصد هماهنگی خوبی دارد. ۴ - ۷ - أمير المؤمنين عليه السلام: إِذَا آتَيْتُكُمُ الدُّنْيَا فَلَا تَصُدُّوا نِعْمَاءَهَا بِقِلَّةِ الشُّكْرِ (۱۳).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: When you get (only) small favors, do not push them away by being ungrateful.

شهیدی: (و فرمود): چون طلیعه نعمت‌ها به شما رسید، با ناسپاسی دنباله آن را مبرید. دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: چون نشانه‌های پروردگار آشکار شد، با ناسپاسی نعمت‌ها را از خود دور نسازید.

الف) نوع ترجمه: هر سه ترجمه (شهیدی، دشتی، و انگلیسی) از نوع پنهان هستند. در هر سه مورد، تلاش شده تا ساختار و واژگان متن با هنجارهای زبان مقصد همسو گردد و اثرگذاری پیام حفظ شود. ب) تحلیل معنایی: واژه‌های کلیدی نظیر «الدنیا»، «نعماء»، «قلة الشکر» به‌درستی با «دنیا / نعمت / ناسپاسی» در فارسی و «favors / ungratefulness» در انگلیسی معادل‌سازی شده‌اند.

شهیدی به جای استفاده مستقیم از «دنیا»، از تعبیر «طلیعه نعمت‌ها» استفاده کرده که نوعی تعبیر معنایی آزاد و تفسیری است.

دشتی «نشانه‌های پروردگار» را جایگزین کرده که از نظر معنایی فاصله بیشتری با متن اصلی دارد و نوعی تأویل ضمنی محسوب می‌شود.

پ) تحلیل کاربردشناختی: این حکمت دارای نقش تربیتی و دینی است و به مخاطب هشدار می‌دهد که ناسپاسی نسبت به نعمت‌های اولیه، مانع استمرار نعمت‌های بزرگ‌تر می‌شود. ترجمه دشتی، با افزودن «نشانه‌های پروردگار»، سطح مفهومی جمله را ارتقا می‌دهد و به جای تمرکز صرف بر دنیا، به نشانه‌های الهی اشاره می‌کند. ترجمه شهیدی کاربرد طبیعی‌تر در زبان فارسی دارد. ت) تحلیل متنی: ساختار شرطی «اذا... فلا...» به درستی در هر سه ترجمه حفظ شده است. ترجمه انگلیسی با حفظ فرم شرطی و منفی‌سازی معنایی جمله، ساختاری طبیعی و ساده برای مخاطب غربی ایجاد کرده است.

ث) تحلیل سیاقی: گوینده امام علی علیه السلام و مخاطب، انسان‌های مؤمن یا مسلمانان اند. حکمت در سیاق دینی، تربیتی و اعتقادی صادر شده است. هر سه ترجمه این سیاق را منتقل کرده‌اند، گرچه ترجمه دشتی با اشاره به «پروردگار» معنای دینی را صریح‌تر ساخته است.

ج) تعادل نحوی: هر سه ترجمه توانسته‌اند نقش هشداردهنده، اخلاقی و دینی متن را حفظ کنند. پیام اینکه ناسپاسی باعث قطع نعمت می‌شود، با زبان مقصد و در قالب زبانی-فرهنگی هر ترجمه منتقل شده است. نتیجه‌گیری:

ترجمه دشتی دارای رنگ‌وبوی دینی‌تر است و با افزودن «پروردگار»، پیام معنوی متن را تقویت می‌کند. ترجمه شهیدی طبیعی‌تر و ادبی‌تر است و به ساختار زبان فارسی نزدیک‌تر است. ترجمه انگلیسی ساده و دقیق است و برای مخاطب عمومی انگلیسی‌زبان مناسب است.

۴ - ۸ - أمير المؤمنين عليه السلام: مَنْ هَجَرَهُ الْقَرِيبُ تَعَلَّقَ بِهِ الْبَعِيدُ (۱۴).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: Whoever is abandoned by near ones is dear to remote ones.

شهیدی: (و فرمود): آن را که نزدیک واگذارد، یاری دور را به دست آرد.

دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: چون نشانه‌های پروردگار آشکار شد، با ناسپاسی نعمت‌ها را از خود دور نسازید.

الف) نوع ترجمه: ترجمه شهیدی و ترجمه انگلیسی هر دو از نوع پنهان هستند. ساختار نحوی جمله عربی به شکلی متناسب با زبان مقصد بازنویسی شده است.

اما ترجمه دشتی، اشتباهاً مربوط به حکمت قبلی (۱۳) است و با این حکمت مطابقت ندارد. ب) تحلیل معنایی: عبارت‌های «هَجْرَةُ الْقَرِيبِ» و «تَعْلُقُ بِه الْبَعِيدِ» به درستی با «واگذاری نزدیک» و «یاری دور» (شهیدی) و «abandoned by near ones» و «dear to remote ones» (انگلیسی) معادل‌سازی شده‌اند.

ترجمه شهیدی اصطلاح «یاری به دست آرد» را برای «تعلق» انتخاب کرده که ترجمه‌ای معنایی-تفسیری و تا حدی آزاد است. ترجمه انگلیسی معادل مستقیم‌تری ارائه داده است. پ) تحلیل کاربردشناختی: این حکمت در سیاق اجتماعی و انسانی بیان شده و به نوعی واقعیت روان‌شناختی و جامعه‌شناختی اشاره دارد: وقتی انسان از سوی نزدیکان طرد می‌شود، گاه در دل دیگران جای می‌گیرد.

ترجمه شهیدی با تعبیر «یاری به دست آرد» بار مثبت بیشتری به پیام داده است، در حالی که ترجمه انگلیسی بی‌طرف‌تر و توصیفی‌تر است.

ت) تحلیل متنی: ترکیب دویاره و شرطی-نتیجه‌ای جمله در ترجمه شهیدی حفظ شده، هرچند ساختار فارسی آن کمی بازتر است. ترجمه انگلیسی نیز انسجام خوبی دارد.

ث) تحلیل سیاقی: سیاق جمله اجتماعی-روابطی است، با نگاهی روان‌شناسانه به رفتار انسان‌ها. ترجمه‌ها این سیاق را منتقل کرده‌اند. ترجمه شهیدی تأکید بیشتری بر پیام همدلی اجتماعی دارد.

ج) تعادل نقشی: پیام فلسفی-اجتماعی جمله به خوبی در ترجمه‌ها حفظ شده است. ترجمه شهیدی با سبک ادبی‌تر، و ترجمه انگلیسی با ساختار بیانی طبیعی‌تر، نقش معنایی متن را در فرهنگ مقصد بازتولید کرده‌اند.
نتیجه‌گیری:

ترجمه شهیدی روان و ادبی است و به سبک گفتار فارسی نزدیک است. ترجمه انگلیسی روشن و دقیق است. ترجمه دشتی برای این حکمت وجود ندارد و در صورت تکمیل، باید جداگانه تحلیل

۴- ۹- أمير المؤمنين عليه السلام: كُلُّ مَفْتُونٍ مَسْلُوبُ الرَّأْيِ، وَكُلُّ مَأْخُودٍ لَا يَقْدَمُ لَهُ النَّصِيحُ (۱۵).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: Every mischief monger cannot even be reproved.

شهیدی: (و فرمود): هر فریب‌خورده را سرزنش نتوان کرد.

دستی: و درود خدا بر او، فرمود: هر فریب‌خورده‌ای را نمی‌شود سرزنش کرد.

الف) نوع ترجمه: ترجمه‌های شهیدی و دستی از نوع پنهان هستند؛ ساختار جمله عربی را به زبان معیار فارسی بازنویسی کرده‌اند. ترجمه انگلیسی نیز پنهان است و به جای حفظ ساختار نحوی عربی، پیام نهایی را به زبان مقصد منتقل کرده است.

ب) تحلیل معنایی: واژگان «مفتون» (فریب‌خورده)، «مسلوب‌الرأی» (بی‌خرد/بی‌اختیار)، «مأخوذ» (در چنگ آمده)، و «لا یقدم له النصح» (نصیحت‌پذیر نیست) به خوبی در ترجمه‌های فارسی با عباراتی مانند «هر فریب‌خورده را سرزنش نتوان کرد» معادل‌سازی شده‌اند.

ترجمه انگلیسی «Every mischief monger cannot even be reproved» کمی از واژه «مفتون» فاصله گرفته و آن را به «mischief monger» (فتنه‌انگیز) ترجمه کرده که بار معنایی متفاوتی دارد.

پ) تحلیل کاربردشناختی: این حکمت ناظر به ناتوانی در اندرز دادن به افراد فریب‌خورده است و پیام آن ناظر به واقعیتی روان‌شناختی و اجتماعی است. ترجمه دستی با زبان ساده‌تر، این پیام را برای مخاطب فارسی‌زبان قابل فهم‌تر کرده است.

ت) تحلیل متنی: ساختار دوپاره جمله (توصیف دو گروه با پیام مشابه) در ترجمه‌های فارسی حفظ شده است. ترجمه انگلیسی به جای دو جمله، به صورت تک‌جمله‌ای و تلخیص‌شده ارائه شده و بخشی از ساختار اصلی را حذف کرده است.

ث) تحلیل سیاقی: سیاق جمله انتقادی و اخلاقی است، با نگاهی به آسیب‌پذیری معرفتی برخی افراد در شرایط فتنه یا فریب. هر دو ترجمه فارسی این سیاق را منتقل کرده‌اند. ترجمه انگلیسی نیز پیام اخلاقی را منتقل می‌کند اما لحن آن کمی قضاوت‌گرانه‌تر است.

ج) تعادل نقشی: در هر دو ترجمه فارسی، کارکرد اصلی جمله یعنی هشدار نسبت به ناپذیرفتنی بودن پند در شرایط فریب حفظ شده است. ترجمه انگلیسی به دلیل تغییر معنایی «مفتون» به

«مفسد»، تعادل نقشی تا حدی مخدوش شده است.

نتیجه‌گیری:

ترجمه دشتی از نظر زبانی روان‌تر و برای مخاطب عام مناسب‌تر است. ترجمه شهیدی دقیق‌تر و ادبی‌تر است. ترجمه انگلیسی با تغییر در واژگان کلیدی از سطح دقت معنایی فاصله گرفته و نیازمند بازنگری است تا لحن و پیام اصلی امام علی علیه السلام را به درستی منتقل کند.

۴- ۱۰- أمير المؤمنين عليه السلام: كُلُّ شَيْءٍ مَقْدُورٌ، وَقَدْ يُوَدِّي التَّذْيِيرُ إِلَى الْمُهْلَكَةِ (۱۶).

English Translation: Imam Ali ibn Abu Talib peace be upon him said the following: All matters are subject to destiny, so much so that sometimes death results from effort.

شهیدی: (و فرمود): کارها چنان رام تقدیر است که گاه مرگ در تدبیر است.

دشتی: و درود خدا بر او، فرمود: کارها چنان در سیطره تقدیر است که چاره‌اندیشی به مرگ می‌انجامد.

الف) نوع ترجمه: ترجمه‌های شهیدی، دشتی، و انگلیسی هر سه از نوع پنهان هستند. ساختار نحوی و واژگانی متن اصلی به زبان مقصد منتقل شده، بدون آنکه نشانه‌ای آشکار از زبان مبدأ در متن مقصد باقی بماند.

ب) تحلیل معنایی: عبارات کلیدی مانند «مقدور»، «تدبیر» و «مهلکه» به خوبی با واژگان معادل در فارسی و انگلیسی منتقل شده‌اند.

ترجمه شهیدی «رام تقدیر» و دشتی «در سیطره تقدیر» را به کار برده‌اند که بار معنایی استعاری جمله را به خوبی حفظ می‌کنند.

ترجمه انگلیسی نیز با «subject to destiny» و «death results from effort» به درستی معنا را انتقال داده، گرچه لحن آن فلسفی‌تر و تلخ‌تر شده است.

پ) تحلیل کاربردشناختی: این حکمت ناظر به باورهای کلامی درباره تقدیر، جبر و محدودیت تدبیر انسانی است. کاربرد آن در بافت عرفانی یا فلسفی است.

ترجمه دشتی با واژه «چاره‌اندیشی» جنبه فلسفی-استعاری جمله را واضح‌تر کرده است.

ت) تحلیل متنی: جمله دارای ساختار دو بخشی است: اول، حکم کلی در مورد مقدر بودن امور؛

دوم، یک مصداق متناقض‌نما.

این ساختار در ترجمه شهیدی و دشتی حفظ شده است. ترجمه انگلیسی نیز انسجام خوبی دارد، هرچند در آن از «so much so» برای ربط استفاده شده که ساختاری تأویلی است.

ث) تحلیل سیاقی: سیاق جمله فلسفی-تفکری است. بافت آن تأمل برانگیز و مبتنی بر جهان‌بینی قضا و قدر است. هر سه ترجمه این سیاق را به خوبی منعکس کرده‌اند، و ترجمه دشتی به‌ویژه لحن تأملی را به خوبی منتقل می‌کند.

ج) تعادل نقشی: پیام تأملی-فلسفی جمله در هر سه ترجمه محفوظ مانده است. ترجمه شهیدی شاعرانه‌تر است، دشتی عمیق‌تر و صریح‌تر، و ترجمه انگلیسی با اصطلاحاتی چون "destiny" و "death" پیام فلسفی را با رنگی وجودگرایانه منتقل کرده است. نتیجه‌گیری:

ترجمه دشتی از نظر دقت معنایی و وضوح مفهومی در انتقال پیام حکمت، برتری نسبی دارد. ترجمه شهیدی دارای لحن ادبی و فاخر است.

ترجمه انگلیسی نیز مفهومی، روان و برای مخاطب غیرمسلمان قابل فهم است، اگرچه نیاز به پیش‌زمینه فرهنگی برای درک بهتر مفهوم تقدیر دارد.

بحث: در این بخش، سه مترجم مورد بررسی (شهیدی، دشتی، و ترجمه انگلیسی انتشارات Elmhurst) بر پایه ده حکمت نخست تحلیل شده، از نظر دقت معنایی، وفاداری کاربردشناختی، انسجام متنی، و تعادل نقشی مورد ارزیابی تطبیقی قرار می‌گیرند.

۱. سبک زبانی و میزان بومی‌سازی

- دشتی: در ۸ مورد از ۱۰ حکمت، از زبان ساده، روان و قابل درک برای مخاطب عمومی فارسی‌زبان استفاده کرده است. ترجمه‌های او بیشتر کاربردی و آموزنده‌اند تا ادبی.
- شهیدی: در ۷ مورد از ۱۰ حکمت، نثر ادبی، سنت‌گرا و گاه پرایهام‌به‌کار گرفته است. این سبک گاه باعث پیچیدگی جمله شده است، اما نزد مخاطب اهل ادب مقبول است.
- ترجمه انگلیسی انتشارات Elmhurst: در ۶ مورد از ۱۰ حکمت، نثر انگلیسی روان و متعارف بوده، گرچه گاه معادل‌های فرهنگی دینی را ساده‌سازی بیش از حد کرده است.

۲. دقت معنایی در معادل‌سازی واژگان

- دشتی: به‌ویژه در حکمت‌های ۴، ۶، و ۹، واژگان کلیدی مانند «دواء»، «أطال الأمل»، و «أصلح» را به‌دقت و وضوح ترجمه کرده است.
- شهیدی: گاه از واژگان ادبی‌تر و دیرفهم‌تر استفاده کرده (مثلاً در حکمت ۶: «نه در ظاهر بلکه در دل» به‌جای «إخفاء الزهد».)
- در ترجمه Elmhurst: واژگان فلسفی یا دینی مانند «أمل»، «زهد»، «صراع العقول» تلاش کرده به زبانی بی‌طرفانه اما ساده بنویسد. در ۲ مورد واژگان faith-loaded را حذف یا بی‌اثر کرده است.

۳. کاربردشناختی و نقش اجتماعی جمله‌ها

- دشتی: در بیش از ۷ مورد لحن هشداردهنده، توصیه‌ای یا انگیزشی جمله را به‌خوبی منتقل کرده است.
- شهیدی: گاه پیام را با نثر ادبی بیان کرده که پیام ضمنی اجتماعی در آن کم‌تر برجسته شده است.
- در ترجمه Elmhurst: لحن کاربردی و بی‌طرف دارد؛ در بیشتر موارد نقش جمله‌ها به زبان مقصد منتقل شده، اما پیام اخلاقی یا تربیتی گاه در حد گزارش باقی مانده است.

۴. انسجام متنی و حفظ ساختار جمله

- دشتی: ساختار دوپاره، شرطی یا تقابلی حکمت‌ها را در اغلب موارد حفظ کرده است.
- شهیدی: نیز در حفظ ساختار موفق است، گرچه گاه با طولانی کردن جمله، از ایجاز متن اصلی فاصله گرفته است.
- در ترجمه Elmhurst: در ۳ مورد (مثلاً حکمت ۵، ۷، ۸) ساختار اصلی را به یک جمله تقلیل داده و بخشی از معنا را کاسته است.

۵. تعادل نقشی (نقش معنایی، کاربردی، اجتماعی)

- ترجمه‌های دشتی در مجموع در انتقال کارکرد اجتماعی و تربیتی متن بهتر عمل کرده‌اند.

- ترجمه‌های شهیدی بیشتر بر لحن فاخر و حفظ وقار مذهبی-ادبی تمرکز داشته‌اند.
- ترجمه انگلیسی تلاش کرده پیام را با زبان فرهنگی مقصد هماهنگ کند اما گاه پیام‌ها را بی‌اثر یا خنثی ساخته است.

جمع‌بندی تطبیقی در جدول زیر:

ویژگی مورد تحلیل	شهیدی	دشتی	Elmhurst
زبان و سبک	ادبی، سنگین	روان، امروزی	ساده و بی‌طرف
دقت معنایی	متوسط	بالا	متوسط رو به پایین
انتقال نقش کاربردی	محدود	موفق	نسبتاً موفق
حفظ ساختار جمله	نسبتاً کامل	کامل	ناقص در چند مورد
هماهنگی فرهنگی	سنتی	بومی‌سازی‌شده	مقصدمحور

در ده حکمت نخست، ترجمه‌های دشتی از منظر کارکرد ارتباطی و انسجام معنایی، در انتقال پیام‌های اخلاقی-تربیتی موفق‌تر بوده‌اند. ترجمه‌های شهیدی از منظر ادبی و سنتی برای خوانندگان ادیب جذاب‌ترند. ترجمه‌های انگلیسی (Elmhurst) با وجود زبان روان، نیاز به دقت بیشتر در انتقال عناصر فرهنگی و دینی دارند.

۶- نتیجه‌گیری

این پژوهش با بهره‌گیری از مدل تحلیل کیفی جولیان هاوس، به بررسی سه ترجمه فارسی و انگلیسی از ده حکمت نهج البلاغه پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان داد که ترجمه‌ها در موارد بسیاری به‌صورت پنهان عمل کرده‌اند، به‌گونه‌ای که ساختار و واژگان، با زبان و هنجارهای فرهنگی مقصد هماهنگ شده‌اند. با این حال، در برخی موارد، نشانه‌هایی از ترجمه آشکار نیز دیده شد، به‌ویژه در جملاتی که با ویژگی‌های زبانی یا فرهنگی خاص زبان عربی همراه بودند.

در بُعد معنایی، ترجمه‌ها عمدتاً موفق بوده‌اند؛ هرچند در برخی موارد معادل‌سازی واژگان یا عبارات استعاری نیازمند دقت بیشتری است. از نظر کاربردشناختی، ترجمه دشتی غالباً پیام اجتماعی و اخلاقی متن را ساده‌تر و صریح‌تر منتقل کرده، در حالی که ترجمه شهیدی سبک ادبی و وزین‌تری داشته و گاهی به دلیل پیچیدگی زبانی برای مخاطب عام دشوارتر بوده است. ترجمه انگلیسی نیز در بیشتر موارد ساختارهای طبیعی و قابل فهم برای مخاطب غیرایرانی ارائه داده است، اما در برخی

موارد نیاز به زمینه‌سازی فرهنگی یا توضیح مفاهیم ضمنی داشته است. در سطح سیاقی، همه ترجمه‌ها تا حد قابل قبولی بافت ارتباطی گوینده و مخاطب را منتقل کرده‌اند. در ارزیابی تعادل نقشی، مشخص شد که ترجمه‌هایی موفق‌تر بوده‌اند که نه تنها معادل‌سازی واژگان را رعایت کرده‌اند، بلکه نقش ارتباطی، تعلیمی یا هشداردهنده متن را نیز حفظ کرده‌اند. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که ترجمه‌های مورد بررسی هر یک مزایا و کاستی‌هایی دارند، و به‌ویژه در زمینه ترجمه متون دینی و ادبی مانند نهج‌البلاغه، استفاده از الگوی نظام‌مند هاوس به پژوهشگران و مترجمان کمک می‌کند تا به تحلیل دقیق‌تری از کیفیت و کارکرد ترجمه‌ها دست یابند. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، از این الگو برای تحلیل ترجمه سایر متون اخلاقی-ادبی اسلامی نیز استفاده شود.

منابع

۱. نهج البلاغه، ۱۳۷۹ ش، ترجمه: محمد دشتی، انتشارات معروف، تهران.
- ۱.رشاد، علی اکبر، ۱۳۸۳ ش، *دانشنامه امام علی علیه السلام*، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۲. شهیدی، جعفر، ۱۳۶۸ ش، *نهج البلاغه*، ترجمه و تفسیر، نشر علمی و فرهنگی، تهران.
- پایان نامه و مقالات**
۳. حسینی، علی اصغر، ۱۳۹۴ ش، *ارزیابی کیفیت ترجمه‌های فارسی نهج البلاغه با استفاده از مدل هاوس*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
۴. جعفری، حسین، ۱۳۹۳ ش، *زیبایی‌شناسی ترجمه جعفر شهیدی از نهج البلاغه*، *مجله مطالعات ادبی دینی*، دانشگاه آزاد اسلامی.
۵. سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۳۸۰ ش، *گذری بر نهج البلاغه، قیسات - دوره ۶ - شماره ۱۹*.
۶. گلشنی، مریم و احمدوند، حسین ۱۳۹۶ ش، *بررسی و مقایسه تطبیقی ترجمه‌های فارسی نهج البلاغه*، *مجله مطالعات ترجمه*، دانشگاه علامه طباطبائی.
7. Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 2nd ed. London: Routledge.
8. Halliday, M. A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
9. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
10. House, J. (1977). Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation. *Meta: Translators' Journal*, 46, 243 - 257.
11. House, J. (1977). *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Narr.
12. House, J. (1997). *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Narr.

13. House, J. (2001). Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation. *Meta*, 46(2), 243-257.
14. House, J. (2015). *Translation as Communication across Languages and Cultures*. London: Routledge.
15. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
16. Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies*. 4th ed. London: Routledge
17. Peak of Eloquence (Nahjul— Balagha): Translated by English Translation, M. (1351): Imam Ali ibn Abu Talib with commentary by Martyr Ayatollah Murtada Mutahhari edited by Yasin T. al — Jibouri, 7th Edition (2009). Elmhurst: New York.